

Suzana Glavaš¹, Matilde Tortora²

¹Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet, Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb

²Via Nicola Serra 44, I-87100 Cosenza
sglavas@ffzg.hr, matildetortora@tin.it

»Mit o Veneciji« u *Sretnom gradu* Frane Petrića?

Sažetak

Članak analizira temu o sreći građana u Sretnom gradu Frane Petrića, iz koje slijedi slika grada u kojemu statuti doprinose jačanju povjerenja i moralnosti. Ako je utopija po definiciji okrenuta budućnosti, Petrićeva se, naprotiv, čini okrenuta prošlosti, rekonstrukciji sretnog grada patrijarhalnog (piramidalnog) uzora, kakav je tek rijetko ostvaren u povijesti čovječanstva, kao npr. onaj Sezostrisov u drevnom Egiptu. Zbog spominjanja Verone, uz drevnu Atenu, vjerojatno se u talijanskoj kritici uvriježio »mit o Veneciji«, o gradu s tisuću »korisnih« djelatnosti, na koji je Petrić mogao misliti pri sastavljanju svoga prvijenca posvećenog »Presvjetloj gospodi Vigeriju i Girolamu dalla Rovere«. No, taj se mit uopće ne može nazrijeti u ovom Petrićevu djelu. Antropomorfna shema »traktata« vodi nas do Petrićeve ideje o identifikaciji grada s čovjekom, kao tijela s dušom (na tragu tumačenja drevnih kabalističkih tekstova), ali nas imena u posveti jasno vode do dinastije Della Rovere, koja je upravljala Petriću suvremenom kneževinom Urbino (s lukama Senigallia i Pesaro), i koja je od početka Cinquecenta nametnula novi lik 'vladara' i osuvremenjenu predodžbu 'dvorjanina', te si osigurala međunarodnu slavu zahvaljujući mecenatskom poticanju svake vrste umjetnosti.

Ključne riječi

utopija, mit, grad, čovjek, kabala, kneževina Urbino, Della Rovere

Među mjestima po kojima se danas referira o Petriću, koji je sad već uvršten u red istaknutih renesansnih filozofa i smatran »jednom od najznačajnijih ličnosti intelektualne Italije šesnaestog stoljeća, jednim od mnogostranih i najučenijih umova koji su je slavili«,¹ ističe se »mit o Veneciji« kojeg je on ocrtao u svom *Sretnom gradu*,² a zapravo je primjer kritičke opaske koja je

1

Citat je preuzet s mrežne stranice http://www.filosofico.net/patrizi_francesco.htm. Na istom se mjestu može pročitati da je »već u svoje vrijeme Frane Petrić bio slavjen kao veliki Talijan. Prema Rossiju, biografu iz 17. stoljeća, bio je najučeniji od svih Talijana svoga doba.«

2

Petrićev spis *La città felice* objavljen je u dvama zbornicima: prvo u *Utopisti e riformatori sociali nel Cinquecento: A. Doni – U. Foglietta – F. Patrizi da Cherso*, a cura di Carlo Curcio (Bologna: Nicola Zanichelli, 1941), a zatim u: *Scrittori politici del '500 e del '600*, a cura di Bruno Widmar (Milano: Rizzoli,

1964). U oba izdanja izostavljena je Petrićeva posveta Urbanu Vergeriju della Rovereu, biskupu Senigallie, i Girolamu della Rovereu, koja međutim prati tekst u izdanju a cura di Sandra Plastina (Genova: Marietti, 1996). Posveta je prvi put objavljena u Veneciji 1553. godine, u izdanju u kojemu su tiskani i drugi Petrićevi spisi, a kojemu potpun naslov glasi: *Di M. Francesco Patritio La città felice. Del medesimo, Dialogo dell'honore, Il Barignano. Del medesimo, Discorso della diversità de' furori poetici. Lettura sopra il sonetto del Petrarca. La gola, e'l sonno, e'l ociose piume.* (In Venetia: Per Giovanni Griffio, 1553).

jednom skovana bez pomnog čitanja teksta i potom ponovo preuzimana bez produbljenih kritičkih provjeravanja.³

Frane Petrić iz Cresa bio je stvaratelj sposoban posredovati između aristotelizma i ponovnog čitanja Platona. U uvodu njegova prvijenca *Sretan grad* (1553) može se pročitati:

»Ovih dana sam sazeo Aristotelova državna uređenja i ustave, za koje on smatra da ih mora imati jedan grad da bi bio sretan. Izložio sam ih u jezgrovitom, organskom redu i na povezan način, tako da se lako može uvidjeti neophodnost uređenja koja sam točno iznosio, ipak ostavljajući, ponekad, slobodno polje na kojem je mogao djelovati moj duh da bi pokazao vlastite snage.«⁴

U godinama koje su prethodile pisanju njegova prvijenca Petrić je bio zakratko otišao iz Padove i napustio studij medicine (1551. godine) da bi se vratio u Veneciju »gdje se veže za *Accademia della fama*, s novoplatonovskim nadahnućem i s programom širenja drevne teologije (*prisca theologia*) i općenito novoplatonizma ficinovskoga kova«.⁵ Upravo u tim godinama on »prigrbljuje ideju kompletnog izdanja hermetičkih spisa otvarajući se mišljenju predsokratovaca«,⁶ projekt koji je ostvaren tek 1591. godine. U svom djelu *Della poetica*⁷ ostavlja Aristotela da bi uzeo drugačijeg vodiča, ponovo proučava Platona uz posredovanje Pica, Ficina⁸ i *Accademia platonica*, s ciljem da mimetički kanon zamijeni paradigmom čudesnog koje se rađa iz ganuća uživaatelja poezije.

Kao što s pravom tvrdi Milivoj Solar u pogovoru hrvatskom izdanju, *Sretan grad* »niti nije razrađen opis idealne države, kao što su to *Utopija* ili *Grad sunca*, nego zapravo posve fikcionalan, a niti je cjelovito filozofski obrađena studija o čovjeku i njegovu životu, sa svim posljedicama na planu ontologije, etike i politike, poput Platonove *Države*.«⁹ Petrićevo pouzdanje u Platona bilo je dobro ukorijenjeno i profesionalnim djelovanjem na katedrama platonske filozofije na Sveučilištu u Ferrari od 1578. godine¹⁰ i u Rimu na sveučilištu *Sapienza* od 1592. godine,¹¹ i težilo je u biti, u doba kontrareformacije, prema pobožnoj filozofiji (*pia philosophia*) u skladu s patrističkom tradicijom. Primjer toga djelovanja njegovo je najopsežnije djelo *Nova de universis philosophia*, objavljeno u Ferrari 1591. godine, podijeljeno na četiri dijela i dopunjeno, uz ostale dodatke, latinskim prijevodom zbirke *Corpus hermeticum*.¹² Iz njegova djela u cjelini izbija orfička koncepcija poezije; zapravo treba naglasiti magijsko-religiozni karakter njegova poimanja poezije, kao što je teorija čudesnog, koja se suprotstavlja aristotelovskoj estetici u ime invencije a protiv kriterija modela i oponašanja.¹³ Osim toga, treba se prisjetiti da je Aristotela zamijenio Platonom već Petrarca, koji je k tomu zamijenio Tomu Akvinskog Augustinom, udarajući prve taktove humanizma.¹⁴ Ali Petrić se svojim naukom o čudesnom udaljuje od Aristotela da bi se uputio putem baroka.¹⁵ Zbog tog razloga ne izgleda nam da se može reći da je *Sretan grad* djelo s aristotelovskom osnovicom. Kruti racionalizam u izlaganju i razdiobi tema tog »skromnog ploda njegovog teškog rada« nije toliko aristotelovske matrice, nego više duguje strukturi utopijskog traktata. Utopija je zapravo sama po sebi platonska, u doba u kojem su cvjetale rasprave poput one koje su napisali primjerice Agostini,¹⁶ Zuccolo,¹⁷ Foglietta¹⁸ i čak upravo Thomas More. Ustvari, teza po kojoj Petrić nije poznavao Moreovu knjigu jer je bila tiskana u Firenci, a Petrić nikad nije bio u Firenci,¹⁹ ne stoji ni u kom slučaju. Treba znati da su čak u Napulju tih godina bile u opticaju mnoge knjige tiskane u Veneciji, a s druge strane, da bi se razriješilo to pitanje, Moreova *Utopia* bila je prevedena i tiskana u Veneciji, preveo ju je Ortensio Lando a izdao Anton Francesco Doni godine 1548. Pa ako se čini da joj nema traga

u Petrićevu prvijencu, to je zato jer je njegovo stajalište bilo dijametralno oprečno Moreovu. Iz perspektive »mita o Veneciji«, jedno se drugo pitanje postavlja u *Sretnom gradu*, gdje se inače ime Venecije nikad ne pojavljuje, niti se pojavljuju upućivanja na ustanove ili na običaje Venecijanaca: sasvim

3

Usp. članak, pri drugoj usmjerenosti dragocjen: »La città dei sacerdoti-sapienti«, u: Cesare Vasoli, *Francesco Patrizi da Cherso* (Roma: Bulzoni, 1989), pp. 1–24. Vidi i poglavlje M. S. Sapegna u bilješki 19.

4

Usp. Frane Petrić, *Sretan grad*, preveo Vladimir Premec, priredio Milivoj Solar (Zagreb: Matica hrvatska, 1998), p. 7.

5

Citat je uzet iz enciklopedijske natuknice: Alfonso Ingegno, »Patrizi, Francesco«, u: *Grande Dizionario Enciclopedico UTET 15* (Torino: Unione Tipografico-Editrice Torinese), p. 589.

6

Ingegno, »Patrizi, Francesco«, p. 589.

7

Francesco Patrizi da Cherso, *Della poetica* (Ferrara: Baldini, 1586). Djelo je Petrić namjerno napisao na talijanskom da bi podupro pobjedu »pučkoga« jezika nad latinskim, prema tvrdnji izraženoj u »Predgovoru«, i da bi ga učinio ravnim ekskluzivizmu učenog latinskog jezika kojim su se služili humanisti. Ovo kulturalno stajalište pribavilo mu je »čast do koje mu je bilo vrlo stalo: postati članom akademije *della Crusca* u koju je ušao godine 1587.« Usp. mrežnu stranicu navedenu u bilješki 1.

8

Utjecaj Marsilija Ficina, značajnog za oblikovanje Petrićeva filozofskog sustava, na prvom mjestu kao pokušaj usklađivanja religije s filozofijom, opisao je sam autor u svojoj autobiografiji iz 1587. Usp. Angelo Solerti, *Autobiografia di Francesco Patricio (1529–1597)*, posebni otisak iz *Archivio storico per Trieste, l'Istria e il Trentino* (Roma: Forzani e C., tipografi del Senato, diretto da S. Morpurgo e A. Zenatti) 3/3–4 (1884), pp. 1–7, na p. 3. Hrvatski istraživač Ivica Martinović u svom obimnom radu o Petrićevim djelima u biblioteci dubrovačkog prosvjetitelja Toma Basseglia ističe da je »Petrić uvrstio upravo Ficina, između rijetkih autora Quattrocenta, u bibliografiju kojom se služio da bi napisao svoja dva glavna filozofska djela *Discussiones peripateticæ* i *Nova de universis philosophia*«. Usp. Ivica Martinović, »Patriciana u knjižnici Toma Basseglia 1972.«, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 193–211, na p. 205.

9

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 49.

10

Za važne obavijesti o Petrićevih petnaest godina provedenih u Ferrari usp. Cesare Vasoli, »Francesco Patrizi e il 'metodo' della filosofia«, u: »*In supreme dignitatis: Per la storia dell'Università di Ferrara 1391–1991*, a cura di Patrizia Castelli (Firenze: Olschki, 1995), pp. 271–272.

11

Da predaje u Rimu, Petrića je pozvao kardinal Ippolito Aldobrandini, koji je 31. siječnja 1592. godine postao papom Klementom VIII., i to unatoč neprijateljstvu rimske sredine prema platonizmu.

12

Među dodacima sadržava uvode »Hermes Trismegistus« i »Zoroaster« uz koje je on objavio grčki izvornik i svoj latinski prijevod hermetičkih i kaldejskih spisa. Usp. Franciscus Patricius, *Nova de universis philosophia. In qua aristotelica methodo, non per motum, sed per lucem et lumina ad primam causam ascenditur. Deinde propria Patricii methodo, tota in contemplationem venit Divinitas; postremo methodo Platonica rerum universitas a conditione Deo deditur* (Ferrariae: Apud Benedictum Mammarellum, 1591); pretisak toga djela bez dodataka i kazala ponovo je objavljen u Zagrebu 1979. godine, gdje je usporedno s latinskim izvornikom objavljen i hrvatski prijevod. Usp. također Anna Laura Puliafito Bleuel, »Introduzione«, u: Francesco Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia. Materiali per un'edizione emendata* (Firenze: Olschki, 1993), p. IX i XXVII. Što se tiče Petrićevih uvjerenja o hermetizmu, o tome koliko je prikladan za uvođenje u katoličke škole više od Aristotelove filozofije, upućujemo na izvadak iz doktorske disertacije: Antun Špika, »Petrić, opčinjen orijentalnom magijom«, poglavlje odabrao, preveo s latinskoga i piščeve bilješke priredio Ivica Martinović, *Dubrovnik* 8/1–3 (1997), pp. 179–183, na p. 180.

13

Za produbljanje ove teme upućujem na sljedeće radove: Maria Muccillo, *Platonismo, Ermetismo, e 'Prisca Theologia'. Ricerche di storiografia filosofica rinascimentale* (Firenze: Olschki, 1996); Frederick Jr. Purnell, »F. Patrizi and the Critics of Hermes Trismegistus«, *Journal of Medieval and Renaissance Studies* 6 (1976), pp. 155–178; M. J. Wilmott, »Aristoteles exotericus, acroamaticus, mysticus. Two Interpretations of the Typological Classification of the Corpus Aristotelicum by Francesco Patrizi da Cherso«, *Nouvelle de la Republique*

je nešto drugo Grad koji se može filigranski obraditi, a sasvim drugo Država s »novim vladarima«, namjesnicima Svete Rimske Crkve.²⁰

Petrićev se traktat otvara uvodnom temom o strukturi čovjeka. Čovjek je sastavljen od dvaju glavnih dijelova: duše koja je »dovoljna sama sebi« i tijela koje nije dovoljno za vlastito samoodržanje nego mora pribjegavati mnogim izvanjskim stvarima a nadasve duši koja se o njemu brine.²¹ Usto, čovjek može posjedovati »novac, posjede, bogatstvo i tome slično«,²² ali ujedno ima vještine da pomogne drugim ljudima. Na temelju tog početnog opažanja ili, bolje, uvjerenja, slijede dva načela: hijerarhija kao temelj prirode i društvena država kao nužni element življenja. I Petrić zaključuje kako će onaj koji će ga htjeti slijediti pronaći put da ponovo nađe potočić [nebeskoplave vode], povrh kojega će ponovo moći sagraditi Grad okupan njegovim »presretnim vodama«. Dakle, koje su stvari potrebne da bi se postigla sreća? Dobro je pohranjeno, piše Petrić, u sedam stvari koje pripadaju čovjeku: prvo, naprosto u duši samoj; drugo, u duši ukoliko ona vlada tijelom; treće, u duši ukoliko se ona brine o stvarima koje tijelu »služe«; četvrto, u tijelu samom po sebi; peto, »u stvarima koje su potrebne za njegovo održavanje«, šesto, »u onim instrumentima koje mu takve stvari pripremaju«, sedmo, u vremenu združenja duše s tijelom.²³ Na prvom mjestu sreća se postiže zadovoljavanjem osnovnih i prirodnih stvari:

»Dakle, ako moj grad želi živjeti i biti sretan mora imati jela i pila.«²⁴

A za to su potrebni seljaci, pastiri, zemljoradnja, čuvari stada, a »da bi im građani mogli što slobodnije naređivati, potrebno je da ovi budu sluge«,²⁵ i to je točka do koje je došlo njegovo razmatranje pošavši od hijerarhije duša–tijelo. Neka još grad bude utemeljen na mjestu s umjerenom klimom, sa širokim vidicima i još s tvrđavom:

»U tom je danas hvale vrijedna Verona, a u prošlosti Atena.«²⁶

Naravno, on obraća pažnju prema društvenom čimbeniku: svi se ljudi moraju poznavati; »da se međusobno mogu lako upoznati i da bi se to moglo bolje uraditi, razlikovat će se po krvi i rodovima«. ²⁷ I u ovakvim podjelama ipak će biti dobro da se na javnim gozbama slave uzajamno poznanstvo i prijateljstvo. Ali ako je šest »vrsta ljudi«, seljaci, obrtnici, trgovci, ratnici, činovnici i svećenici, samo će se ove tri zadnje vrste moći sjediti među uzvanicima i nazivati se građanima, jer će sretan grad konačno biti podijeljen na dva dijela: »jedan služinski i bijedan«, »drugi gospodski i blažen«. ²⁸ I još Petrić piše da »u upravu grada moraju biti izabrani najstariji, a mladima se ima vladati«, ²⁹ što je ispunjenje slike sretnog grada koji nam on ocrtava, upravo na način piramide, gdje se sreća sastoji prije svega u djelovanju vrline. Slijedila su upozorenja koja daje na temu mladih, onih rođenih od građana i predodređenih da postanu građanima, za koje zakonodavac – piše Petrić – »neka odredi javna mjesta gdje će se oni poučavati i uputiti u moralne vrline« ³⁰ i neka ih se javno poučava glazbi i slikanju, nadasve glazbi, da bi zaključio da u lombardskoj glazbi, »koja se nalazi u sredini svih, prije svega stvore naviku da bi zadržali duh u tom središnjem stanju«. ³¹ Dobiva se, dakle, slika jedne aristokratske republike, gdje se manjinska *elita* vrlih koristi masom sluga, koji ne mogu težiti naslovu građanina. I to je slučaj u kojem utopija prelazi iz traktata o urbanistici na one o društvenoj organizaciji i posebice o raspodjeli vlasti, koja mora voditi računa o stanovništvu i njegovoj jednakosti. Zbog ovog razloga treba među građanima vladati ljubav, »a ljubav se rađa samo prema poznatoj stvari«, ³² ali ne u društvu »osrednjeg i pristojnog mnoštva«, već u onom »raz-

dijeljenom po rodovima«, kao što je ono koje je prvi put ostvario Sezostris u drevnom Egiptu.³³

Sretan grad, kao što je lijepo pokazala hrvatska znanstvenica Ljerka Schiffler, otkriva jednu antropomorfnu shemu,³⁴ koju mi sažimamo u sljedeću strukturu:

des Lettres 1 (1985), pp. 67–95; Maria Mucillo, »Aristotelismo, platonismo e ermetismo ne *La città felice* di Francesco Patrizi«, u: *Utopie per gli anni Ottanta* (Roma: S. Del Buffa, 1986), pp. 553–577.

14

U *Secretum*, kako je poznato, sv. Augustin ili platonizam duhovni je vodič pjesnika. I ovo opredjeljenje za Platona umjesto Aristotela, za sv. Augustina umjesto za sv. Tomu, označuje rođenje humanizma. Pa ipak će pravovjerni kulturalni modeli ostati još kroz mnoga desetljeća vjerni srednjovjekovnom aristotelizmu i tomizmu, određujući ne samo osudu filozofskih djela, nego i mišljenja i sustava koji pripadaju i drugim poljima, književnom i znanstvenom. Pritom je Galilejev slučaj svakako najpoznatiji, ali će i sam Petrić iskusiti osudu inkvizitora.

15

To je već dokazano u: Andrea Pagani, »La *rerum universitas* nella filosofia di Patrizi e di Tasso: una tenue convergenza fra infinito e indefinito«, u: *Zbornik radova VI. međunarodnog filozofskog simpozija »Dani Frane Petriša«, Cres, 13.–17. srpnja 1997.* (Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo, 1999), p. 262.

16

Ludovico Agostini (Pesaro, 1536. – Gradara, 1609.) formirao se na studijima prava u Padovi i Bologni. Nakon diplome vratio se u rodni Pesaro, gdje je ostao do 1582. godine, kad je odlučio povući se u privatni život u svojoj vili u Soriji. Autor mnogobrojnih rima petrarkističke inspiracije (još uvijek neizdanih, pohranjenih u jednom vatikanskom rukopisu), posvetio se, osim toga, čitanju svetih tekstova iz kojih je izvukao pobude za svoje najveće djelo – dijalog *L'Infinito* (1583.–1590.), koji završava nacrtom utopijske države, republikanske i egalitarne, utemeljene na poštivanju religije i pravde.

17

Ludovico Zuccolo (Faenza, 1568.–1630.) dobio je obrazovanje primjereno plemićima, unatoč smrti njegovog oca Alessandra u zatoru, gdje je bio uvučen u procese zbog hereze pokrenute za pontifikata Pija V. Devet je godina bio na dvoru Francesca Marije della Roverea, a potom od 1621. godine ponovo je u Faenzi, gdje je postao članom *Accademia dei Filoponi*. U Veneciji je objavio politička i moralna razmatranja, među kojima i raspravu o državi, koja je, kad ju je Nijemac Garmers preveo na latinski, bila jako raširena i izvan

Italije u drugoj polovini 17. stoljeća. Više se puta vraćao nacrtima utopističkih modela države: predložio je venecijanski model u djelu *Porto ovvero della Repubblica d'Evandria*, a model San Marina u *Belluzzi ovvero la città felice*; oba su zajedno pod naslovom *Repubblica di Utopia* objavljeni u *Dialoghi* (Venecija, 1625).

18

Uberto Foglietta (Genova, oko 1518. – Rim, 1581.) studirao je književnost i pravo u Rimu, ali je studije završio u Perugi. Nakon objavljivanja dijaloga *Della repubblica di Genova libri II* (Roma, 1559) bio je protjeran iz rodnog grada i sklonio se na dvor Emanuelea Filiberta di Savoia (1564), a zatim kod kardinala Ippolita d'Estea (1568). Nakon opoziva izгона, godine 1576. vratio se u domovinu i postao historiografom Republike. Osim dijaloga, sva su njegova ostala djela napisana na latinskom.

19

Usp. Maria Serena Sapegno, »Il trattato politico e utopico«, u: *Letteratura italiana*, a cura di A. Asor Rosa, vol. III, *Le forme del testo*, svezak II, *La prosa*, p. 1003, gdje se tvrdi: »Da je Petrić u potpunosti ignorirao Morea, može se možda objasniti ne samo njegovim više nego vjerojatnim nezanimanjem, nego i njegovom težnjom prema područjima sjeverne Italije ili papinskoj kuriji u Rimu, međutim nikad prema Firenci, gdje je *Utopia* i bila samo objavljena. Firentinac Anton Francesco Doni bio je vrlo zainteresiran za Moreovu *Utopiju*, što se dokazuje time da se pobrinuo za njezino objavljivanje u talijanskom prijevodu u Firenci sredinom stoljeća.«

20

Usp. Marinella Bovini Mozzanti, »Dal XIV secolo all'età della rivoluzione«, u: *La Provincia di Ancona. Storia di un territorio*, a cura di Sergio Anselmi (Bari: Editori Laterza, 1987), p. 67: »Zapravo, vikarijat se ponovo predlaže svaki put kad se radi o tome da se nekom gospodinu prepusti neki državni teritorij; tako jesu ili postaju vikarima Svete Rimske Crkve svi oni 'novi vladari', koje je nepotizam papa odredio kao takve u 15. i 16. stoljeću: članovi obitelji Piccolomini i Della Rovere, Cesare Borgia, Lorenzino dei Medici.«

21

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 9.

22

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 9.

grad = čovjek;

čovjek = duša + tijelo;

čovjek = Bog : životinja;

čovjek-Bog = dobrota, biti, biti dobro, biti uvijek;

Grad-Bog = iskonski vrtlog beskrajne dobrote Božje;

svijet = žeđ;

Bog = »toliki potočići nadnebeske vode... koliko je i vrstā u svemiru«;

pokvaren čovjek = mučen žeđu;

vrlī čovjek (»oni koji će imati oči i volju slijediti me«) = ponovo pronađen put, ponovo pronađen potočić = izgradnja jednog grada »nad kojim će on stalno padati i kupati ga svojim presretnim vodama«;

dobro čovjeka = sreća čovjeka »od koje si on nikakvo veće dobro u ovom svijetu ne može pribaviti«.

Hebrejski misticizam, kao nerazdvojni dio *Tore*, izvornog djela Božje objave, uči čovjeka kako *biti* Čovjek. U starim kabalističkim spisima, kao što su *Sefer Jecira*, *Bahir* i *Zohar*, na koje se Petrić nikad otvoreno ne poziva, pronalazi se ključ za razumijevanje božanskog i kozmičkog misterija. Prema *Zoharu*, *Torah* je božanskog podrijetla, ali za silazak u ovaj svijet morala se ogrnuti plaštem zemaljskog života jer je se inače Čovjek ne bi mogao pridržavati i usvojiti je. Da bi je čovjek, ograničeno i smrtno biće koje živi u fizičkom, ograničenom svijetu, razumio, *Torah* mora govoriti ljudskim jezikom, koristiti antropomorfnu terminologiju i ideje koje se prilagođavaju mentalnim sposobnostima čovjeka. *Zohar* također otkriva da se pod »plaštem« *Tore* skriva »tijelo«, a tijelo krije u sebi »dušu«. Tijelo *Tore* sastavljeno je od njezinih zakona, njezinih pravila, i to je tijelo obavijeno plaštem – povijestima ovog svijeta. Oni koji ne posjeduju dar razuma primjećuju samo plašt i nisu u stanju pronaći ono što se nalazi ispod. Oni, pak, koji posjeduju dar razuma zapažaju ono što se nalazi ispod plašta. Samo mudri vide i vanjski plašt i tijelo, svjesni da »tijelo« jest i mora biti praćeno i uvećano »dušom« *Tore*. Željati naglasiti različitost između tijela i duše u *Tori*, između vanjske i unutrašnje dimenzije, ne znači podcijeniti ili umanjiti važnost tijela. Dolores Bettini, u svojoj knjizi *Kabala – stvaranje svijeta*, izvještava s tim u vezi:

»Izraz *gufei Torah* podrazumijeva bilo tijelo kao suprotstavljeno duši, ali i tijelo u smislu sadržaja, materije, u smislu temeljnih načela *Tore*. Oni koji su svjesni 'duše' *Tore*, proučavaju i njeno 'tijelo', kojega je spoznaja pretpostavka da se dospije do duše. Tako dolazimo do pojma *pardes* (voćnjak, raj), koji je akronim za četiri dimenzije *Tore* ili četiri razine značenja i interpretacije *Tore*:

p'sat – doslovno značenje;

ramez – alegorijsko;

d'raša – talmudsko i hagadsko;

sod – tajno, mistično proučavanje.«³⁵

Ovo je, po našem mišljenju, ključ Petrićeva čitanja kako ponovo zadobiti primordijalno – tragom »božanskog Platona«, koji se popeo na »ovaj brežuljak« i stigao do nebesa da bi počivao među besmrtnim duhovima.

I konačno, ako se uzme o obzir da je Petrićev *opus* objelodanjen u stoljeću Družbe Isusove i Tridentskoga sabora, izvanrednog razvoja tiska, u stoljeću koje je također i stoljeće Martina Luthera, uopće ne čudi što je upravo Petrić 1596. godine vidio svoje glavno djelo *Nova de universis philosophia* (1591) na *Indeksu zabranjenih knjiga*,³⁶ i da ga je više povjesničara filozofije pridodalo heretičkom mišljenju Pomponazzija,³⁷ Telesija³⁸ i Campanelle.³⁹ Tek od Cinquecenta nadalje »Crkva će se više organski založiti na polju kulture, posebice nakon Tridentskog sabora, nakon kojeg su u Italiji nikla sjemeništa

(koja će se otvoriti i onima koji ne teže za svećeništvom), i škole katehizacije (ili kršćanskoga nauka), koje su si postavile za cilj akulturaciju i alfabetizaciju.«⁴⁰

Ako se pak razmotri posveta presvijetloj gospodi Vigeriju della Rovereu⁴¹ i Girolamu della Rovereu,⁴² koju sadržava *Sretan grad*, shvaća se kojim uzvi-

23

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 11.

24

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 14.

25

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 14.

26

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 17.

27

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 20.

28

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 29.

29

Petrić, *Sretan grad* (1998), pp. 21–22.

30

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 35.

31

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 37.

32

Petrić, *Sretan grad* (1998), p. 19.

33

Petrić se poziva na Sezostrisa I (1971.–1928. pr. Kr.), jednog od najvećih egipatskih vladara, čija je duga vladavina pridonijela utemeljenju veličine razdoblja procvata poznatog kao Srednje Kraljevstvo, da bi implicitno podsjetio kako jedan vladar može pridonijeti djelotvornoj organizaciji zemlje u njezinim strukturama, s reformama usmjerenim na njezinu prilagodbu potrebama bogatijeg i mnogoobraznog društva. Spomenici djelovanja Sezostrisa I očuvani su posebice u izvanrednom književnom razdoblju, znalački usmjerenom prema promicanju države, u koje spadaju narativna djela (najpoznatije su *Sinuhove pustolovine*), te didaskalijska i ideološka. Usp. enciklopedijsku bilješku koju potpisuje Alessandro Roccati u: *Grande Dizionario Enciclopedico UTET* (Torino: Unione Tipografica Editrice Torinese, 1991), vol. XVIII, p. 647.

34

Usp. Ljerka Schiffler, »Filozofija grada«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 11 (1985), pp. 3–27, posebno prvo poglavlje »Antiutopija. Grad čovjeka. Antropomorfna shema.«, pp. 3–11.

35

Usp. Dolores Bettini, *Kabala – stvaranje svijeta* (Zagreb: CID-NOVA, 2004), p. 10.

36

Usp. Pagani, »La *rerum universitas* nella filosofia di Patrizi e di Tasso«, p. 257.

37

Pietro Pomponazzi (Mantova, 1462. – Bologna, 1525.) bio je profesor filozofije na padovanskom Sveučilištu od 1488. pa do 1509., kad je Sveučilište zatvoreno. Prešao je tada u Ferraru pa zatim u Bolognu. Njegovo filozofsko stajalište pripada izvornim nastojanjima, koja se, uz odbacivanje teološkog konkordizma sv. Tome i napuštanje Averroesova univerzalističkog racionalizma, slijevaju u obranu autonomije filozofskih istraživanja o objavljenoj istini. Ove ideje, izražene u njegovu djelu *Tractatus de immortalitate animae*, osuđene su u Veneciji i dovele do toga da je autor bio prijavljen papinskom dvoru te je Pomponazzi na kraju bio prisiljen na povlačenje, usprkos zaštite Pietra Bemba. Mnoge spise nije uopće objavio, kako bi izbjegao teške polemike poput onih koje je izazvala njegova rasprava o besmrtnosti duše.

38

Bernardino Telesio (Cosenza, 1509.–1588.) studirao je filozofiju, fiziku i medicinu u Padovi od 1527. do 1535. U sljedećem desetljeću živio je u jednom benediktinskom samostanu, a zatim djelovao u Rimu i Napulju, vrativši se napokon u rodni grad. Antiaristotelizam svojstven renesansnom naturalizmu nalazi u njemu svoj najkoherentniji izraz. Antiaristoteltska polemika usmjerena je protiv pristupa da se počela prirode objasne apstrakcijama kao što su forma, akt i potencija. Telezijev pojam sile, suprotstavljen aristotelovskim formama, izazvao je brojne polemike; najpoznatija je upravo ona s Petrićem koji je tvrdio da čak i Telesijev pojam tjelesne mase nije moguće osjetilno iskusiti, upravo kao i pojmove aristotelovske fizike. Dakle, počevši od antiaristoteltske vizije koju dijeli s Telesijem, Petrić je polemizirao s filozofom iz Cosenze. Najvažnije je Telesijevo djelo, ono koje je dovelo do osude njegovih zamisli, *De rerum natura iuxta propria principia*, u devet knjiga (1586).

39

Tommaso Campanella (Stilo, 1568. – Pariz, 1639.) ušao je kao trinaestogodišnjak u dominikanski red, ali se uskoro zagrijao za proučavanje heterodoksnih autora, kao što su Erazmo i Telesio, kojima se nadahnio pišući djelo *Philosophia sensibus demonstrata* (1591). Antiaristotelovski naturalizam i zanimanje za magijska umijeća učinili su

šenim duhovima Petrić povjerava svoje prvo djelo, da bi bili blagoslovljeni potočićem nebeske vode. Oni predstavljaju onu sretnu spregu aristokratsko-crkvenoga staleža, koji je u tim godinama bio na vlasti u kneževini Urbino, što je obuhvaćala Senigalliu i Pesaro s lakim pristupom srednjem Jadranu. Zbog toga Petrić predlaže njihove umove i duhove kao primjer najvećeg stupnja zadovoljstva i sreće kojima se može težiti u zemaljskom životu. Upravo su Vigerio i Girolamo slavni predstavnici prosvijetljenog gospodstva Della Rovere, koje je prošlo dugim razdobljem umjetnosti i ljepote. I ne samo to, zahvaljujući odličnom urbanističkom položaju, njihov je Grad-Država pretvoren u jedan od najvažnijih trgovačkih »mostova« između Istoka i Zapada.⁴³ Bilo je to jedno novo gospodstvo, drugačije od prethodnoga, jer su godine 1508. naslijedili lozu Montefeltro. Na pragu Cinquecenta hod europske povijesti, uključivši francuska i španjolska osvajanja na talijanskom tlu, nametnuo je novi lik 'vladara' i moderniziranu verziju 'dvorjanina'. I upravo su Della Rovere bili prvi kneževi talijanskog Cinquecenta, koji su shvatili ograničenja i izgleda za budućnost jednog gospodstva, koje se moralo odreći ambicija prema teritorijalnim osvajanjima, ali je sebi osiguralo međunarodnu slavu zahvaljujući sjaju umjetničke produkcije i rezidencijā, velikodušnom mecenatstvu, izvozu ili diplomatskom daru proizvoda koji su apsolutno jedinstveni i nezamjenjivi. Kneževi su zapravo podupirali sliku policentrizma Države, skoro dajući život jednoj vrsti federalizma *ante litteram*. Danas, čitamo na mrežnoj stranici electa.web.it,

»... četiri važna središta pokrajine Le Marche slave likove, raskoš, umjetnike, zbirke i znanstvene interese gospode Della Rovere. Senigallia, Pesaro, Urbino i Urbania otvaraju posjetiocima svoje najvažnije spomenike, od kojih su neki inače nedostupni, pozivajući na itinerer koji vodi od mora do šuma hrasta lužnjaka (= rovere) u dolini rijeke Metauro, u divoti netaknute i stalno promjenjive prirode, koja je sposobna ne samo prihvatiti nego i potaknuti i stvoriti velike majstore i nezaboravna umjetnička remek-djela.«

Gospoda della Rovere, kaže se uz to, bijahu

»... ljudi od oružja, sofisticirani esteti, lukavi političari, ovjekovječeni na portretima koje su napravili Tiziano (Francesco Maria I i supruga Eleonora Gonzaga), Bronzino (Guidubaldo II), Barrocci (Francesco Maria II) i toliki drugi protagonisti tog vremena, (...) znameniti pape koji su dali gospodstvo novoj vlasteli pod granama hrasta prepunim žirova, koje su lako postale, na temelju svog imena, nedvosmislen i plodonosan znak raspoznavanja.«

Posvetivši gospodi Della Rovere svoj »traktat«, Petrić je u njima prepoznao ponovno nađeni put ostvarenja *sretnog grada*, ali ih također pozvao, kao aristokratske predstavnike papinske vlasti,⁴⁴ da dostignu, uz pomoć »božanskog Platona«, onaj najviši vrh, na kojem božanska fortuna dopušta rijetkim duhovima i sjajnim umovima *pardes* užitaka.

S talijanskoga prevela
Slavica Tomašević

Suzana Glavaš, Matilde Tortora

“The Venice Myth” in *The Happy Town* by Frane Petrić?

Abstract

The paper deals with the happiness of citizens in The Happy Town by Frane Petrić, where a picture of the town in which statutes and regulations contribute to the strengthening of trust and morality is portrayed. If utopia is by definition directed towards the future, Petrić conversely

ga sumnjivim njegovim poglavarima, pa se mladi Campanella odlučio na bijeg. Sklonivši se u Napulj, izučavao je magiju i okultizam s Giambattistom della Portom i na temelju toga iskustva nastalo je djelo *De sensu rerum et magia*, objavljeno tek 1620. godine. Nakon prvog procesa, u kojem je optužen za herezu (1591.), pošao je Rim, Firencu i Padovu, gdje je upoznao Galilea Galileia. Od 1599. godine, u tammici, unatoč nehumanim životnim uvjetima, nastavio je neumorno pisati. Čak i nakon izlaska iz zatvora, sve do smrti, nastavio je svoj put, mukotrpan i »nepravilan«.

40

Usp. Alvise Cherubini, »Chiesa e territorio«, u: *La Provincia di Ancona. Storia di un territorio*, a cura di S. Anselmi (Bari: Laterza, 1987), p. 116.

41

Biskup Senigallie od 1560. do 1570.

42

Girolamo della Rovere (Torino, 1528. – Rim, 1592.) postao je biskupom Tulona 1560., nadbiskupom Torina 1564., kardinalom 1586. Intelektualac je koji se formirao na sveučilištima u Padovi i Parizu. Njegovu bogatu knjižnicu naslijedio je knez Urbina.

43

Za korisne obavijesti o povijesti gradova Senigallia, Urbino i Pesaro usp. Bovini Manzanti, »Dal XIV secolo all'età delle rivoluzioni«, u: *La Provincia di Ancona. Storia di un territorio*, a cura di S. Anselmi (Bari: Laterza, 1987), p. 70: »K tomu, renesansa prodire svukud pomalo, ostavljajući oskudna svjedočanstava o vojničkom, građanskom i religioznom životu, koji se nadahnjuje novom humanom dimenzijom. (...) Ovo je razdoblje u kojem svaki Senigallac počinje gravitirati prema Urbinu, najprije s rodbinskim vezama zaključenim između obitelji Montefeltro i Della Rovere, godine 1474., kad Siksto IV. daje Senialliu u namjesništvo nećaku Giovanniu Della Rovereu, koji se ženi kćeri velikoga Federica, koji te godine postaje knezom Urbina. Od tog trenutka sudbine gradova vezane su za područje Pescara-Urbino, učvršćene u tom smislu činjenicom da je Senigallac Francesco Maria I Della Rovere naslijedio svog ujaka Guidobalda I da Montefeltra na čelu kneževine Urbino, kad je ovaj godine 1508. umro ne ostavivši izravnih potomaka. Kneževina se nadalje povećala kad je papa Julije II do-

dijelio namjesništvo nad Pesarom svom nećaku Francescu Marii godine 1513. Situacija se ne mijenja povratkom kneževine u sastav Crkvene države, jer Senigallia i dalje čini dio legata Pesaro-Urbino, a kardinal-predsjednik, sa sjedištem u Pesaru, istodobno je predstavnik središnje vlasti i knežev nasljednik, jer se prijenos vlasti dogodio pod uvjetom da se poštuju prava obitelji Della Rovere.« Ondje je i bibliografska uputa na: Bandino Giacomo Zenobi, »I caratteri della distrettuazione«, u: *Scritti storici in memoria di Enzo Piscitelli*, a cura di Renzo Paci (Padova: Antenore, 1982), pp. 98–99.

44

Dragocjeni stavovi u prilog ovom argumentu nalaze se u članku: Renzo Paci, »Nascita, sviluppo e morte della mezzadria«, u: *La Provincia di Ancona. Storia di un territorio*, a cura di S. Anselmi (Bari: Laterza, 1987), p. 147: »Dio pokrajine Le Marche, priključen ujedinjenjem Italije u provinciju Anconu, manje je surov i brdovit: on, s dolaskom modernih vremena, obuhvaća velike komune Jesi, Osimo i Fabriano, sad već definitivno pomirene s papinskom vlašću, koje su kontrolirale prostrane kneževine, s razasutim 'dvorcima', koji su strukturirani kao istinski i pravi mikrogradovi; mnoge manje komune ljubomorno drže do vlastite autonomije; moćna opatija Chiaravalle, skupa s opatijom Barbara, zadnji je ustrajni ostatak prostrane prisutnosti samostanske organizacije života, koja je između 11. i 13. stoljeća iščezla zbog komunalne ekspanzije. Nadzirali su obalu Senigallie, koju je papa Siksto IV. dodijelio na gospodovanje obitelji Della Rovere i koja je naknadno uključena u Kneževinu Urbino, koja je brzo izašla iz duge demografske, političke i ekonomske krize, i zbog trgovačke uloge koju je preuzela njezina luka-kanal; malo središte Montemarciano, dano u 15. stoljeću u feud obitelji Piccolomini, i na kraju Ancona, smještena na sjevernoj padini rta Conero, grad duge trgovačke i pomorske tradicije i središte aktivnih razmjena između zaleđa, koje preko gradova Jesi, Fabriano, Perugia i Arezzo dopire do Firenze, i nasuprotne dalmatinske obale s vitalnom i prijateljskom Dubrovačkom Republikom. Ona sad proživljava zadnje godine nezavisnosti prije papinskog osvojenja godine 1532. godine, što mu, uz ostalo, nije omelo promet i trgovinu sve dok je jadranski zaljev ostao ekonomski vitalnim.«

turns his utopia towards the past, towards the reconstruction of a happy town according to the patriarchal (pyramidal) pattern, which was only rarely achieved in the history of mankind, like for instance during Sesostris in ancient Egypt. Due to the mention of Verona, alongside ancient Athens, 'the Venice myth' became customary in Italian criticism, implying the town with thousand "useful" utilities, to which Petrić might have referred as he compiled his debut work dedicated to "Their Serenities Vigerio and Girolamo dalla Rovere". However, that myth cannot be noticed in this Petrić's work. The anthropomorphist scheme of the "tractate" reveals Petrić's tendency to identify between man and town, soul and body (based on interpretations of old Kabbalah texts), but the names in the dedication clearly point to Della Rovere dynasty who governed the Principality of Urbino (with ports Senigallia and Pesaro) and who imposed, from the beginning of Cinquecento, a new image of the 'ruler' and the modernised conception of the 'courtier', ensuring thereby their international fame by being patrons to all arts at the time.

Key words

utopia, myth, town, man, Kabbalah, Principality of Urbino, Della Rovere